

DENİZLİ ATATÜRK VE ETNOGRAFYA MÜZESİ'NDEKİ GÜMÜŞ TAKILARIN SERGİLEME KOŞULLARI VE KORUMA ÖNERİLERİ

EXHIBITION CONDITIONS AND PRESERVATION PROPOSAL OF SILVER JEWELRY IN DENİZLİ ATATURK AND ETHNOGRAPHY MUSEUM

Ayşegül KOYUNCU OKCA*, GİZEM ERTEN**

Geliş Tarihi/Received:08.04.2020

Kabul Tarihi/Accepted:01.06.2020

OKCA, AYŞEGÜL KOYUNCU – ERTEN, GİZEM, (2020), "Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri", Belgi Dergisi, C.2, S.20, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2020/II, ss. 2841-2861.

Öz

Kültür, insanoğlunun icra ettiği tüm alanları kapsar. İnsanlığın ortaya çıkışı ile birlikte üretim her daim var olmuş; bazen bir barınma ihtiyacına, bazen bir avlanma sahnesine, bazen de bir korunma ihtiyacına cevap arar nitelikte olmuştur. Günümüzde sanat olarak adlandırılan pek çok şeyin aslında bu ilk üretim ürünlerinin yansıması olduğunu söylemek mümkündür. Başlangıçta temel ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile gözlemleyen ve hayatta kalmaya çalışan insan, zaman içerisinde doğa ile tanışıp etrafında dönen dünyayı algılamaya, anlamlandırmaya ve çeşitli bağlantılar kurmaya başlamıştır. Bu anlamlar, yapılan arkeolojik kazılar neticesinde form ve biçim olarak karşımıza çıkmaktadır. El sanatları da ilk insandan bu yana elle ve basit araçlarla şekillendirilip dünya ve insan arasındaki bağın en önemli somut ve soyut yansımalarından biri olmuştur.

El sanatları insanların yaşadığı döneme, ait oldukları coğrafyaya ve yaşayış özelliklerine göre değişkenlik göstermektedir. Tarih boyu el sanatları üretimde kullanılan hammaddeler çeşitlenmiş ve hammaddesi maden olan el sanatları, kültür tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu grubun büyük bir bölümünü de toplumun kültürel kimliğini, insanların duyu ve sanatsal beğenilerini yansıtan takılar oluşturmaktadır. İnsanoğlunun metal üretim teknolojisindeki gelişimi, takı sanatının ilerlemesine ve Anadolu'nun pek çok bölgesinde özgün takı örneklerinin üretilmesine olanak sağlamıştır. Bu çerçevede tarih boyu üretilen bu takılar, müzeler aracılığıyla kültürlerin tanınması, somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin gelecek kuşaklara aktarımını sağlanmaktadır.

Müzelerin insanlığın ortak değerlerini yansıtmak adına üstlenmiş olduğu bazı roller bulunmaktadır. Müzeler, yaşayan ve yaşamış toplumların kültürel özelliklerini yansıtırken, bu değeri tanımlama ve tanıtmının yanında dış etkenlere karşı muhafaza etmeyi de amaçlamaktadır. Etnografya müzeleri, bu amacın önemli bir basamağıdır. Gündelik yaşamda kullanılan objelerden yola çıkarak; insanoğlunun sosyal, kültürel ve toplumsal değerlerinden kesitler sunan etnografya müzeleri, Anadolu kültürünün bel kemiği oluşturmaktadır. Gündelik hayatın içinde gelişen yaşam biçimleri, üretimler ve kullanımlar toplumun gerçek davranış belleğini yansıtmaktadır. İnsanların günlük yaşam döngüleri içerisinde kullandıkları günlük kullanım kapları, tarım aletleri, av aletleri, kıyafetler, süs eşyaları, el sanatları gibi üretimler, etnografik eser kapsamına girerek etnografya müzelerinin temel teşhir ürünlerini oluşturmaktadır.

Anadolu toprakları çağlar boyu pek çok kültüre, topluma, tarihi olaya ve bu olayların kahramanı olan kişilere ev sahipliği yapmıştır. Tarihi yapılar ise geçmişten günümüze ulaşabilen bu değerleri anlaşılır ve gözlemlenebilir kılan mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Denizli Atatürk ve Etnografya

*Doç. Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, Denizli, aysegulkoyuncu@pau.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-1060-0280>)

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Anabilim Dalı, Denizli, gizem_erten_22@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-4267-499X>)

Müzesi de bu değerlerin yansıması olan önemli bir sergileme alanıdır. Bünyesinde barındırdığı etnografik eserler, Atatürk Odası, Atatürk yatak odasında sergilenen Atatürk hatıratları ve tarihi müze ev kapsamına giren müze yapısı ile önem teşkil etmektedir.

Etnografya müzelerinin önemi göz önünde bulundurularak yapılan bu çalışma kapsamında, Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'nde sergilenen gümüş takı grubu çalışılmıştır. Form, süsleme ve yapımında kullanılan hammaddeler göz önünde bulundurularak, müzede sergilenen gümüş takı grubundan on eser çalışmaya dâhil edilmiştir. Denizli Müze Müdürlüğü'nden alınan izin çerçevesinde envanter kayıtları incelenerek, mevcut durumları fotoğraflanmıştır. Çalışma için seçilen gümüş takıların tanımı, hammaddesi, müze koleksiyonuna dâhil edilme tarihleri tespit edilmiştir. Kullanım alanlarına göre baş, boyun, bilek ve kol takıları olmak üzere farklılık gösteren eserler, kullanılan hammadde açısından değerlendirildiğinde gümüş, bakır, bronz ve pirinç alaşımlarının ağırlıklı olduğu gözlemlenmiştir. Yapım tekniğinde döküm ve dövme teknikleri öne çıkarken; süslemelerde telkâri ve mihlama başta olmak üzere güverse, kakma ve kabartma gibi bezeme tekniklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Elde edilen veriler ışığında etnografik gümüş takılar, tipolojik özellikleri bakımından benzer örnekler ile karşılaştırılmış ve dönemsel özellikleri ortaya konmuştur. Gümüş takı grubunun mevcut sergileme koşulları göz önünde bulundurularak bozulma durumları, bozulmaya sebep olan etkenler ve bozulma süreci hızlandıran faktörler gözlemlenerek önleyici koruma önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Müze, Etnografya Müzeleri, Metal Eserler, Gümüş Takılar, Koruma.*

Abstract

Culture covers all the fields that human beings perform. With the advent of humanity, production has always existed; sometimes he was looking for an accommodation need, sometimes a hunting scene, and sometimes a need for protection. It is possible to say that many things called art today are actually the reflection of these first production products. In the beginning, people who observe and try to survive with the aim of meeting their basic needs have started to perceive, make sense and establish various connections with the world, meeting nature and turning around. These meanings emerge as form and form as a result of archaeological excavations. Handicrafts have been shaped by hand and simple tools since the first human and have become one of the most important concrete and abstract reflections of the link between the world and man.

Handicrafts vary according to the period people live in, the geography they belong to and the characteristics of their life. The raw materials used in the production of handicrafts throughout history have been diversified and the handicrafts, the raw material of which has been mined, have had an important place in the history of culture. A large part of this group is made up of jewelry that reflects the cultural identity of the society and the emotional and artistic tastes of the people. The development of mankind in metal production technology has enabled the advancement of jewelry art and the production of unique jewelry samples in many regions of Anatolia. In this context, these jewels produced throughout history, the recognition of cultures through museums and the transfer of concrete and intangible cultural heritage values to future generations.

There are some roles that museums have taken to reflect the common values of humanity. While museums reflect the cultural characteristics of living and lived societies, they aim to define and promote this value, as well as to protect it from external factors. Ethnography museums are an important step of this purpose. Based on the objects used in daily life; ethnography museums, which offer sections from the social, cultural and social values of human beings, form the backbone of the Anatolian culture. Lifestyles, productions and uses that develop in daily life reflect the real behavioral memory of the society. Productions such as daily use bowls, agricultural tools, hunting tools, clothes, ornaments, handicrafts, which are used by people in their daily life cycles, constitute the main exhibition products of ethnographic museums by entering into the scope of ethnographic works.

Anatolian lands have hosted many cultures, societies, historical events and the heroes of these events for ages. Historical buildings stand out as places that make these values understandable and observable from past to present. Denizli Atatürk and Ethnography Museum is an important exhibition area that is a reflection of these values. It is important with its ethnographic works, Atatürk's room, Atatürk's memoirs exhibited in Atatürk's bedroom, and the museum structure, which is within the scope of the historical museum house.

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri

Within the scope of this study, taking into account the importance of ethnography museums, silver jewelry group exhibited in Denizli Atatürk and Ethnography Museum was studied. Considering the raw materials used in the form, decoration and making, ten works from the silver jewelry group exhibited in the museum were included in the study. In the framework of the permission obtained from Denizli Museum Directorate, inventory records were examined and their current status was photographed. The definition, raw material and dates of being included in the museum collection were determined for the study. When the works, which differ according to their usage areas, head, neck, wrist and arm jewelry are evaluated in terms of the raw material used, silver, copper, bronze and brass alloys are dominant. While casting and forging techniques stand out in the construction technique; it has been determined that ornamentation techniques such as filigree, nail, and inlay, inlay and relief were used in decorations.

In the light of the obtained data, ethnographic silver jewelry was compared with similar examples in terms of typological features and periodical features were revealed. Considering the current exhibiting conditions of the silver jewelry group, preventive protection suggestions were made by observing the deterioration conditions, the factors causing the deterioration and the factors that accelerate the deterioration process.

Keywords: *Museum, Ethnographic Museums, Metal Works, Silver Jewelry, Conservation.*

Giriş

İnsanlığın ortaya çıkışı ile birlikte üretim her daim var olmuş ve bu üretimler kültür tarihinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Günümüzde sanat olarak adlandırılan pek çok şeyin aslında bu ilk üretim ürünlerinin yansıması olduğunu söylemek mümkündür. El sanatları da ilk insandan bu yana elle ve basit el aletleri ile şekillendirilip çeşitli kültürlerin yansımaları ve temsilcileri olarak müzelerde sergilenmektedir.

El sanatları insanların yaşadığı döneme, ait oldukları coğrafyaya ve yaşayış özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. El sanatlarının elde edildikleri hammaddeler lif, ahşap, toprak, taş, maden, cam, hayvansal artık, saz, kabuk, ince dal ve ağaç şeritleri olmak üzere sınıflandırılmaktadır¹. Hammaddesi maden olan el sanatları, kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu grubun büyük bir bölümünü toplumun kültürel kimliğini, insanların duygu ve sanatsal beğenilerini yansıtan takılar oluşturmaktadır. Takı yapımında kullanılan hammaddeler dönemsel ve kültürel olarak farklılık göstermektedir. Anadolu'da altın ve gümüş kullanımının M.Ö. 3.binlerde başladığı bilinmektedir². Bu bağlamda metalürji alanında görülen bu gelişme, takı sanatının ilerlemesine ve böylece Anadolu'nun pek çok bölgesinde özgün takı örneklerinin üretilmesine olanak sağlamıştır. İnsanlığın tarih boyu ürettiği bu takılar toplumların kültürünü, bireylerin duygu, düşünce ve becerilerini aktardığı ürünler olarak müzelerde sergilenmekte, somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerini gelecek kuşaklara aktarmaktadır.

Müzeler sanat, kültür, bilim ve teknik yapıtlarının ya da bu dallara yarar sağlayan şeylerin yararlanılması için korunup, değerlendirildiği ve sergilendiği mekânlardır³. Müze olarak tanımlanan bu mekânları dönemsel, sosyal ve kültürel değerleri yansıtan, toplumsal kimliği değerli kılan eserler ile birlikte değerlendirmek bir müzeyi daha anlamlı kılmaktadır.

Müzelerin insanlığın ortak değerlerini yansıtmak adına üstlenmiş olduğu bazı roller bulunmaktadır. Müzeler, yaşayan ve yaşamış toplumların kültürel özelliklerini yansıtırken,

1 Mehmet Arlı, *Köy El Sanatları*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s.17.

2 Altan Türe, *Dünya Kuyumculuk Tarihi I*, Takının Öyküsü, Goldaş Kültür Yayınları-4, İstanbul, 2005, s.13.

3 Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yem Yayınları, İstanbul, 2016, s.336.

bu değeri tanımlama ve tanıtmanın yanında dış etkenlere karşı muhafaza etmeyi de amaçlamaktadır. Müzelerin görevi doğa, kültür ve bilim mirasını korumak adına koleksiyonlar oluşturmak, bu koleksiyonları koruma altına alarak mevcut kapsamını geliştirmektir. Müze koleksiyonları, önemli kamusal değerler olup, yasadâ özel bir yere sahiptir ve uluslararası mevzuatlar tarafından koruma altına alınmaktadır⁴.

Etnografya, her ulusun oluşumundan itibaren gelişen maddi ve manevi kültür dinamiklerini, yaşam şekillerini, düşünce yapılarını, hayatı algılama ve anlamlandırma biçimlerini ifade etmektedir⁵. Örf, adet, gelenek ve göreneklerin günlük yaşamdaki izlerini yansıtmak etnografya müzelerinin en önemli rolüdür. Müzelerde yer alan ve bir toplumun maddi üretimlerini yansıtan ürünlere *etnografik eşya*; bu eşyalardan oluşan koleksiyonları koruma altına alan, sergileyen ve tasniflerini yapan müzelere *etnografya müzesi* ve müzelerin bir bölümünde etnografik eşyaların sergilendiği mekânlara ise *etnografya bölümleri* denilmektedir⁶. İnsanların günlük yaşam döngüleri içersinde kullandıkları günlük kullanım kapları, tarım aletleri, av aletleri, giyim, süs eşyaları, el sanatları gibi üretimler etnografik eser kapsamına girerek, etnografya müzelerinin temel teşhir ürünlerini oluşturmaktadır. Etnografya müzeleri, bir zaman kapsülü gibi günlük yaşamdan kesitler sunarak, ziyaretçiyi dönemsel bir yolculuğa çıkaran ve o anı gözlemlene fırsatı sunan mekânlardır. Anadolu coğrafyası, tarih boyunca çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmış ve birçok tarihi olaya tanıklık etmiş çok sayıda etnografya müzesine sahiptir. Türkiye’de etnografya müzelerinin kurulması, Kurtuluş Savaşı’ndan yeni çıkmış ve milliyetçilik heyecanının yoğun olduğu 1924 yılına tarihlendirilmektedir⁷.

Anadolu gibi pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış bir coğrafyanın zamansız olduğu ve pek çok değeri hafızasında barındırdığı unutulmamalıdır. Etnografik değerlerin ve bu değerlerin yansımalarını barındıran etnografya müzelerinin Anadolu kültürünün bel kemiği olduğu göz önünde bulundurularak yapılan bu çalışma ile Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi’nde sergilenen gümüş takı grubunun en sağlıklı şekilde korunması, sergilenmesi ve gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması amaçlanmaktadır.

Çalışma, Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi’nde sergilenen gümüş takılar ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın gerçekleşmesi için literatür taraması yapılmış, Denizli Müze Müdürlüğü’nden alınan izin çerçevesinde eserlerin envanter kayıtları incelenerek çalışma için belirlenen gümüş takıların tanımı, hammaddesi, müze koleksiyonuna dahil edilme tarihlerine ulaşılmış ve eserler tarafımızca fotoğraflanmıştır. Elde edilen veriler ışığında etnografik gümüş takılar, tipolojik özellikleri bakımından benzer örnekler ile karşılaştırılarak dönemsel özellikleri ortaya konmuştur. Gümüş takı grubunun mevcut sergileme koşulları göz önünde bulundurularak bozulma durumları, bozulmaya sebep olan etkenler ve bozulma süreci hızlandıran faktörler gözlemlenerek önleyici koruma önerilerinde bulunulmuştur.

1. Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi

Yapılar, insanların kullanımı için inşa edilen, dış etkenlerden koruyan ve ihtiyaçları dâhilinde kendi sosyal, ekonomik, toplumsal yaşamları çerçevesinde şekillenen özel

4 ICOM, Müzecilik Etik Yasası, <http://icomturkey.org/tr/icom-m%C3%BCzecilik-etik-yasas%C4%B1> (Erişim Tarihi:20.10.2019).

5 Handan Bülbül, “Yozgat Etnografya Müzesi Örneği İle Yaşayan Kültürün Aktarımı”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.3, Yozgat, 2016, s. 217.

6 İsmail Öztürk, *Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2003, s.61.

7 Öztürk, a.g.e. s.65.

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri

yaşam alanlarıdır. Ancak bu yaşam alanlarının ömrünün sonsuz olmadığı da bir gerçektir. Bu durum göz önünde bulundurulmadığı takdirde yapıların bir kısmı korunaksız ve tahribata açık hale gelirken, bir kısmı da uygun koşullarda korunarak ya da farklı amaçlar ile işlevlendirilerek ait oldukları dönemin özelliklerini yansıtan özgün müze örnekleri haline gelmektedir. Tarihi müze evler, yaşanmışlığının koruna geldiği bir yapının sergileme alanı olarak düzenlenip, hikâyesinin ziyaretçi ile paylaşıldığı mekânlardır ve diğer müze türleri içinde özel bir yere sahiptir.

Müze evlerde sergilenen koleksiyon ile müze olarak işlev kazandırılan yapı bir bütün olarak kabul edilmektedir. Tarihi müze evler, hem yapının hem de mimari özelliklerinin sergi alanı olarak değerlendirildiği mekânlardır⁸. Düzenlenen bu mekânda ziyaretçiye dönemsel bir kesit sunularak, ziyaretçinin hatırlama dürtüsü ile geçmişe dair saklı tuttuğu bilgileri geri çağırması amaçlanır. Müze ev, ziyaretçi için dışarıdan bakıldığında yalnızca tarihi bir yapıyı ifade ederken, sergi koleksiyonu ile bütünleştiğinde farklı bir anlam kazanır. Bunun kaynağı, koleksiyonun oluşturulması ve sergilenmesi esnasında oluşturulan atmosferin bilgi aktarımı, tarihi öğretici yönü ve aktarılan bilginin ziyaretçinin yaşamına ve toplumsal anılarına nüfuz edişidir. Müze evlerin görevi yalnızca mevcut koleksiyonu korumak ve depolamak değildir. Müze, aynı zamanda koleksiyonun kendi bünyesinde değerlendirildiği ve bunun müzecilik anlayışı çerçevesinde ziyaretçiye nasıl aktarılması gerektiğinin planlandığı özel mekânlar olmalıdır⁹. Türkiye'de bulunan müze evler çeşitli alt gruplara ayrılmaktadır. Bunlar önemli şahısların yaşamını geçirdiği veya bir dönem bulunduğu evler, önemli olaylara tanıklık etmiş evler, etnografik durumu sebebi ile müze olarak düzenlenen evler, saraylar ve Atatürk Evleri'dir¹⁰.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamının başlangıcından sonuna dek içinde yaşadığı, karargâh olarak kullandığı, Anadolu'nun hemen her köşesine yaptığı geziler esnasında belirli bir süre konakladığı yapılar, Atatürk'ün tarihi anıları ile anıtlaşan mekânlar haline gelmiştir¹¹. Atatürk'ün doğduğu, yaşadığı, misafir edildiği veya kısa süreli konakladığı bu evler, günümüzde hatırasını yaşatan değerli eşyalar ile birlikte korunmakta ve yapılan bazı düzenlemeler sonrası müzeye dönüştürülerek halkın ziyaretine sunulmaktadır. Atatürk evlerinin büyük bir kısmı aynı zamanda dönemin mimari özelliklerini yansıtan örnekler olması sebebi ile de tarihi Türk evlerinin önemli örnekleri olarak kabul edilmektedir.

Bugün ülkemiz sınırları içerisinde elli yedi Atatürk Evi, kırk Atatürk Müzesi bulunmaktadır. Türkiye sınırları içerisindeki Atatürk Müze ve Evleri'ne ek olarak Atatürk'ün Selanik'te doğduğu ve 10 Kasım 1953 tarihinde müze olarak ziyarete açılan Selanik Atatürk Evi de bulunmaktadır.

Anadolu toprakları çağlar boyu pek çok kültüre, topluma, tarihi olaya ve bu olayların kahramanı olan kişilere ev sahipliği yapmıştır. Tarihi yapılar ise geçmişten günümüze ulaşabilen bu değerleri anlaşılır ve gözlemlenebilir kılan mekânlardandır. Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi de bu değerlerin yansıması olan önemli bir sergileme alanıdır.

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi, Denizli İli, Saraylar Mahallesi, 459 sokakta konumlanmaktadır. Müze yapısının inşa tarihi hakkında kesin bir belge bulunmamakla

8 Aşşegül Koyuncu Okca, Hülya Özar, "Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:3, Sayı:14, 2015, s. 195.

9 Rosanna Pavoni, "Towards a Definition and Typology of Historic House Museums", *Museum International*, Blackwell Publisher, No: 210, Vol. 53, Paris, 2001, s.17.

10 Seden Uz, "Müze Evler", <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/UZ-Seden-M%3C%9CZE-EVLER.pdf> (Erişim Tarihi 09.11.2019), 2015, s.254.

11 Sema Koşan, "Atatürk Evleri", *Türkiyemiz*, Yıl:12, Sayı:33, İstanbul, 1981, s.1.

birlikte; Rum asıllı ve sonradan Türk vatandaşlığına geçen Kimon Vandazoflus tarafından yaptırıldığı ulaşılan bilgiler arasındadır. Müze yapısı iki katlıdır ve ikinci katında bir cumba bulunmaktadır. Yapının dört cephesi basık kemerli dikdörtgen pencereler (Bkz. Fotoğraf 1-2) ile hareketlendirilmiştir¹².

Fotoğraf 1-2: Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi Genel Görünüm

1931 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (Fırka) binası olarak kullanılan yapı, 1950 yılı itibari ile dispanser olarak kullanılmış ve ardından terk edilmiştir¹³. Uzun süre kullanılmayan yapı, 1977 yılında Atatürk ve Etnografya Müzesi yapılması amacı ile Kültür Bakanlığı'na devredilmiş ve aynı yıl tescillenmiştir. 1981 yılında Atatürk'ün doğumunun 100. yılı nedeni ile de onarımına başlanmıştır. Yapı, üç yıl süren onarım çalışmalarının ardından 1 Şubat 1984 tarihinde ziyarete açılmıştır. 1997 yılında yapıda yeniden koruma ve onarıma çalışmalarına başlanmış ve çalışmaların tamamlanmasının ardından Atatürk'ün Denizli'ye gelişinin 68. yılı olan 4 Şubat 1999 tarihinde Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi olarak yapı yeniden ziyarete açılmıştır¹⁴.

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'nin bulunduğu yapı, iki katlıdır ve her iki katta da orta sofaya açılan odalardan oluşmaktadır. Yapının ana duvarları kâgirdir ve ara duvarlar ahşap karkas tekniği ile yapılmıştır. Yapı, dört yönde eğimli Marsilya kiremit kaplı kırma bir çatı ile örtülüdür. Giyotin pencereler, dıştan iki yana açılan kepenklerle korunmuştur. Pencereler dikdörtgen formda ve basık kemerlidir. Üst katın boydan boya uzanan sofası, giriş cephesi hareketlendiren bir cumba ile sonlanmaktadır. Arka cephede sonradan ilave edildiği anlaşılan ve ileriye taşırılmış bir orta aks bulunmaktadır. Yapıya giriş, iki cepheden ve aynı özelliklere sahip çift kanatlı ahşap kapılardan sağlanmaktadır.

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'nin giriş katındaki odaların teşhir vitrinlerinde, Denizli yöresine ait etnografik eşyalar teşhir edilmektedir. Bu katta el işlemeleri odası, gümüş takılar odası, silah seksiyonu, idare odası ve tuvaletler olmak üzere toplam altı oda bulunmaktadır. El işlemeleri odasında ocak örtüsü, Kuran-ı Kerim kabı, fincan zarfları, gümüş ve bakır takı işçilikleri, hamam takımı, para-mühür-saat keseleri, peşkirler, uçkurlar

12 Ömer Özgün, *Atatürk Evleri*, Dösım Basımevi, Ankara, 2007, s.78.

13 Halil Oran, *Atatürk Denizli'de*, Cumhuriyetin 50. Yılı İl kutlama Kurulu Yayınları, No: 2, Denizli, 1974, s.46.

14 Nesrin Karabay, "Atatürk ve Etnografya Müzesi", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 15, Denizli, 2007, s.4.

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri

gibi pek çok eser sergilenmektedir. Silah Seksiyonu'nda silahlar, kapsüllü av tüfeği, palalar, kılıçlar, barutluklar, kapsüllü ve mermili tabancalar, Selcenli Hüseyin Efe'nin kıyafetleri ve Denizli Sancağı sergilenmektedir. Bu sancak, 67. Alay Sancağı olarak da bilinmektedir. 15 Mayıs 1919 Cuma günü İzmir'in işgali üzerine Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin 67. Alay Sancağı ile ahaliye hitap etmesi ve Kurtuluş Savaşı'nın ilk fetvasını cuma günü bayram yerinde vermesi sebebi ile de önem teşkil etmektedir¹⁵.

Müzenin ikinci katında Atatürk odası, Atatürk yatak odası, günlük oda, başoda, ebeveyn odası ve bir adet de ziyarete kapalı oda olmak üzere orta sofaya açılan altı oda bulunmaktadır. Bu katta giriş katından farklı olarak etnografik eserler ve canlandırmalar ile günlük konak hayatı ziyaretçilere aktarılmaktadır. Çalışma odası olarak düzenlenmiş olan Atatürk odasının ortasında büyük bir masa, aynalı ahşap dolap, iki ahşap vitrin, bir ahşap çalışma masası ve sandalye ile dokuma kaplamalı bir kanepeler bulunmaktadır. Atatürk'ün Denizli'ye geldiğinde çekilmiş fotoğrafları ve cam gaz lambaları da süsleme detayı olarak kullanılmıştır. Atatürk Yatak Odası'nda ise aynalı ahşap dolap, pirinç başlıklı yatak, ahşap komodin, telefon, ahşap sandık ve yerde bir dokuma halı bulunmaktadır. Atatürk odası ve Atatürk yatak odasını birbirine bağlayan bir kapı bulunmaktadır. Odaların birbirine bağlanıyor oluşu müze yapısının tipojik bir özelliğidir. Günlük oda, başoda ve ebeveyn odası etnografik koleksiyonlar ile düzenlenip, ziyaretçiye günlük yaşamdan bir kesit sunulmaktadır. Kadınların günlük rutin işleri, geleneksel konut düzeni, aile yaşantısı, günlük kullanım kapları gibi etnografik değerler ziyaretçi ile paylaşılmaktadır. Sofada Eski Denizli Milletvekili Necip Ali Küçük'a'ya ait aynalı ahşap konsol ve Denizli'li ünlü ressam Yaşar Çallı tarafından müzeye bağışlanmış bir yağlı boya tablo sergilenmektedir.

2. Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri

Gümüş, parlak beyaz bir renktedir ve kolay işlenip kolay şekillendirilebilen madenler arasında olduğundan takı yapımında sıkça tercih edilmektedir. Gümüş bileşenleri siyanür, klorür ve nitrat¹⁶. Gümüşün Mohs sertlik derecesi 2,5, özgül ağırlığı ise 10, 5 g/cm³ tür¹⁷. Gümüş, parlak beyaz renkte olmasına karşı dış etkenlere karşı siyahımsı, opak bir renk almaktadır. Metalik ayırıcı özelliği, nitrik asitte kolay çözünür olmasıdır¹⁸. Gümüş, ergime derecesi saf halde 961°C olan ve orta ağırlıkta dövülerek şekillendirilebilen bir madendir. Yumuşaklığı nedeni ile bakır gibi metaller ile belirli oranlarda karıştırılarak alaşım halinde de kullanılmaktadır¹⁹.

İnsanların vücudunun birçok yerinde sergilediği, değerli maden ve taşların farklı yöntemler kullanılarak şekillendirildiği süs eşyaları, takı olarak adlandırılmaktadır. Takı, yalnızca bir süsleme öğesi olarak değil; korunma, büyü, tılsım ya da beğenilme arzusu ile de kullanımı tercih edilen bir üretim ürünüdür. Bu sebeple insanı etrafında gördüğü pek çok hammaddeyi anlamlı ya da anlamsız şekillendirerek bedeninde taşıma isteği duymuştur. Bilinen en eski takı örneği, Güney Afrika'da Blombos Mağarası kazısında bulunan, kolye yapmak için delinmiş salyangoz kabuklarıdır ve 75 bin yıl öncesine tarihlendirilmektedir²⁰.

15 Tahir Kodal, *Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938)*, Matsa Basımevi, Ankara, 2007, s. 18-21

16 Luigi Vitiello, *Modern Teknik ve Pratik Kuyumculuk*, Yardımcı ve Kaynak Kitaplar Dizisi:113, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2917, Ankara, 1995, s.70.

17 Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/gumus> (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

18 M. Bahadır Şahin, Haşim Ağrılı, Erdal Koşun, Hamdi Mengi, *Mineraller*, Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994, s.5.

19 Ari İstanbulluoğlu, "Gümüş Sanatı", *Antik Dekorlar Dergisi*, Sayı:33, İstanbul, 1990, s.68.

20 Başak Gürsoy, *Kuyumculuk Atölye Eğitim El Kitabı*, Manisa İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü. Manisa, 2014, s.14.

Osmanlı Dönemi'nde gümüş madenleri, gündelik hayatta yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Süs eşyaları, takılar, mutfak eşyaları, sikkeler gibi pek çok ihtiyaç alanında kullanılan gümüş; süs, gösteriş ve ihtişamın simgesi olarak görülmüştür. Erken dönemlere tarihlendirilen takılarda pek çok kültürün yansımaları bir arada kullanılmışken, sonraki tarihlerde yapılan takı üretimlerinde Osmanlı Dönemi klasik motiflerinin yansımaları hissedilmektedir. 17. Yüzyılda ise pek çok süsleme ve mimari öğede olduğu gibi Osmanlı Dönemi kuyumculuğunda da Avrupa etkisi gözlemlenmektedir²¹.

Takılar kullanım alanlarına göre baş, boyun, bel, bilek ve kol takıları olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Baş takıları grubunu tepelik, taç, zülüflük, saç tokası ve küpe gibi takılar oluştururken; boyun takılarını gerdanlık, kolye, pandantif, broş ve hamaylı olarak sınıflandırmak mümkündür. Bilek, kol ve parmak takıları ise bilezik, yüzük, pazı bent ve halhal gibi takılardan oluşmaktadır. Kemer ve kemer tokası gibi takılar da bel takıları grubuna dâhil edilmektedir²². Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi, farklı süsleme teknikleri ile yapılmış kemer, kemer tokası, bilezik, fes süsü, muskalık, kolye gibi pek çok gümüş takıyı koleksiyonunda barındırmaktadır.

Kemer tokası; örgü, kumaş ve metal kemerlerin ön tarafında iki ucu toka ile bağlanan altın, gümüş, pirinç, bakır gibi maden ya da alaşımlarından yapılan takı türüdür²³. Toka kelimesi takmak, birleştirmek anlamındaki tokmak sözcüğünden gelmektedir. Kemer tokası, kemer ve kayışın iki ucunu birbirine bağlayıp, istenilen genişlikte kullanılmasını sağlayan halkanın adıdır²⁴.

Gümüş takılar odası vitrin 9'da yer alan E 815 envanter nolu kemer tokası, Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'nde bulunan gümüş takılardan biridir. Eser, düşük ayar gümüşten yapılmıştır. 14.7.1987 tarihinde satın alma yolu ile müze koleksiyonuna dâhil edilmiştir. Üzerinde kabartma tekniği ile yapılmış yaprak formunda süslemeler bulunmaktadır. Kabartma (Repousse) tekniği, kabartma aletinin üzerine çekiç ile vurularak, metal zemin yüzeyine tasarlanan motifin aktarılması şeklinde uygulanan bir gümüş süsleme tekniğidir²⁵. İri yapraklı çiçek dalının ortasında çarkı felek motifi bulunmaktadır. Merkezinde hafif bombeli ve kırmızı cam boncuğu olan bir rozet vardır. Kenarları çizgi ve noktacıklar ile bordürlenmiş kemer tokasının alt kenarlarında pullar ve penezler ile süslenmiş sallantı zincirleri bulunmaktadır (Bkz. Fotoğraf 3-4).

21 Gülgün Köroğlu, *Anadolu Uygurılıklarında Takı*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004, s.53.

22 Ercan Çalış, "Alanya Atatürk Evi Ve Müzesi'nde Sergilenen Bir Grup Madeni Takı", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:36, Van, 2017, s.180.

23 Mehmet Önder, *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s.138.

24 Şinasi Acar, "Eski Kemer Tokaları", *Antik Dekor Dergisi*, Sayı:86, İstanbul, 2005, s.108.

25 Ülker Erginsoy, *İslam Modern Sanatının Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978, s.34.

Fotoğraf 3-4: E 815 Envanter Nolu Kemer Tokası ve Detayı

Gümüş takılar odası vitrin 10'da yer alan E 890 envanter nolu kemer tokası örneği gümüş bafondur. 30.04.1992 tarihinde satın alma yoluyla müze koleksiyonuna dâhil edilmiştir ve telkari yöntemi ile yapılmıştır. Telkari (Filigre), gümüş tellerin kasnak içine kıvrılarak, sarılarak ya da örülerek çeşitli desenler oluşturacak şekilde tutturulması ile yapılan süsleme tekniğidir. Bu tekniğin Latince adı filigran, filum (iplik) ve granum (buğday) sözcüklerinden gelmektedir²⁶. Oldukça ince bir işçilik ile yapılmış olan kemer tokasının ortasında küçük bir çiçek motif oluşturulmuş, merkezine de kırmızı bir taş yerleştirilmiştir. Kemerin her iki tarafına küçük kabaralar ile çevrelenmiş çiçek motifleri yapılmıştır. Bu çiçek motiflerinin ortasında renkli taş yerine kabaralar yerleştirilmiştir. Dışa doğru çıkıntı yapan uç kısımlarında kabaralar ile yapılan bezemeler bulunmaktadır (Bkz. Fotoğraf 5-6).

Fotoğraf 5-6: E 890 Envanter Nolu Telkari Kemer Tokası ve Detayı

Telkari yöntemi ile yapılan bir diğer eser, gümüş takılar odası vitrin 10'da bulunan bir E 955 envanter nolu kemerdur. Anadolu'nun farklı yörelerinde kemerler, milli karakterlerinin dışında bölgelere göre farklı özellikler göstermektedir²⁷. Hammaddesi gümüş ve pirinç olan eser, 14.12.1994 tarihinde satın alma yolu ile müze koleksiyonuna dâhil edilmiştir. Gümüş telkari tekniği ile yapılan kemer, elli altı adet baklanın birbirine zincirler ile bağlanması şeklinde oluşturulmuştur (Bkz. Fotoğraf 7-8.). Takı öğelerinin birleştirilmesinde zincir,

²⁶ Fulya Eruz, *Konuşan Maden- Tombak ve Gümüş Madeni Eserler Koleksiyonu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s.34.

²⁷ Mehmet Zeki Kuşoğlu, *Dünya sanatımız- Kültürümüz*, Yayın no:279, Kültür Serisi:84, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1994, s.54.

lehim, kaynak ve perçinleme gibi çeşitli teknikler kullanılmaktadır²⁸. Birleştirme yöntemleri, tasarlanan gümüş takı için fonksiyonel bir anlam taşımasının yanında planlanan süsleme tekniğinin de ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Kemerin üzerinde fiyonk şeklinde bir kemer tokası bulunmaktadır ve ortasında çiçek motifi yer almaktadır (Bkz. Fotoğraf 9). Kemer tokasının üç farklı yerine çiçek şeklinde sallantılı süsler takılmıştır. Diğer uçta ise piringten kancanın girmesi için özel bir yer yapılmıştır.

Fotoğraf 7-8-9: E 955 Envanter Nolu Telkari Kemer, Zincir Birleşim ve Kemer Tokası Detayı

Gümüş takılar odası vitrin 10'da bulunan E 782 envanter nolu eserin hammaddesi gümüş ve bronz olup, döküm tekniği ile yapılmıştır (Bkz. Fotoğraf 10). Döküm tekniği, potada eritilen madenlerin istenilen formda hazırlanmış kalıplara dökülerek dondurulması işlemidir. Eritilen metal katılırken hazırlanan kalıbın şeklini almaktadır²⁹. 02.05.1986 tarihinde satın alma yolu ile müze koleksiyonuna dâhil edilen gümüş kemer, plakaların kolon şeklindeki bez üzerine dizilmesi ile yapılmıştır. Plakalardan biri geniş olmak üzere; otuz beş adet armudi formlu toka gümüş kaplamadır. Tokalar üzerinde kıvrım dal ve ortasında yeşil boncuklu rozet motifleri bulunmaktadır. Diğer tokaların halkalarının üzerinde kırmızı boncuklu telkari bombeli rozet vardır (Bkz. Fotoğraf 11-12).

Fotoğraf 10-11-12: E 782 Envanter Nolu. Döküm Kemer, Kemer Tokası ve Detayı

28 Işık F.R. Bingöl; *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Antik Takılar*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Dönmez Ofset Basımevi, Ankara, 1999, s.31.

29 Erginsoy, a.g.e. s.25.

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri

El işlemeleri odası vitrin 18'de bulunan E 866 envanter nolu kemerin hammaddesi pirinç ve gümüş alaşımıdır. Uzunluğu 83 cm, genişliği 4.7 cm olan kemer, 04.08.1989 tarihinde satın alma yolu ile müze koleksiyonuna dâhil edilmiştir. İnce 'S' kıvrımlı plakaların tekstil üzerine yerleştirilmesi ile oluşturulan kemerin ön kısmında birbirine geçecek şekilde çengelli bir toka kısmı vardır (Bkz. Fotoğraf 13). Bedeni saran plakaların aralarında 6 adet mavi ve 2 adet beyaz düğme kullanılmıştır. Kullanılan tekstil koyu mavi üzerine çiçek desenlidir. 'S' kıvrımlı plakaları tutturmak için arkada düz plakalar kullanılmıştır. Toka kısmında stilize bitkisel motifler bulunmaktadır (Bkz. Fotoğraf 14).

Fotoğraf 13-14-15: E 866 Envanter Nolu Kemer, Tokası ve Detayı

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde fes süsü, baş süslemelerinde sıkça kullanılan ve fesin ön kısmından yanlara doğru sallanan bir takı olarak kullanılmaktadır. Üçgen veya daire formunda yapılan değişik motiflerin zincir ve penezler ile süslenerek oluşturulur³⁰. El işlemeleri odası vitrin 17'de bulunan E 578 envanter nolu eser de fes süsü örneklerinden biridir. 25.04.1983 tarihinde satın alma yolu ile müze koleksiyonuna dâhil edilmiştir ve düşük ayarlı gümüşten üretilmiştir. Ortadaki kare şeklindeki plakanın üzerinde radyal şeklinde açılan sarmal teller, uçlarda volüt yapmaktadır. Bu tellerin üzerinde yuvarlak ve ay şeklinde pullar bulunmaktadır. Plakanın alt kenarında, uçlarında penez asılı olan, dört adet sallantı zinciri bulunmaktadır. Kare şeklindeki plaka, uçlarında penezler bulunan, üç sıra sallantı zinciri ile armudi formlu diğer plakalara bağlıdır. Bu plakaların üzerinde yuvarlak süslemeler vardır. Plakaların ortalarına birer kırmızı cam monte edilmiştir (Bkz. Fotoğraf 16-17).

30 Tevhide Özbağı, "Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Kadın Takıları", *Türkiye İş Bankası Kültür Sanat Dergisi*, Sayı:2, İstanbul, 1995, s.51.

Fotoğraf 16-17. E 578 Envanter Nolu Fes Süsü ve Detayı

27.11.1979 tarihinde Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi koleksiyonuna dahil edilen E 440 envanter nolu takı, el işlemleri odası vitrin 18’de bulunmaktadır ve gümüş kaplamadır. Muhtelif boylarda Osmanlı Dönemi sikkesi ve koza şeklinde küçük süslemelerin ipe dizilmesi şeklinde sergilenmektedir (Bkz. Fotoğraf 17). Kaplama tekniği, kimyasal yöntemler ile hazırlanmış olan altın ve gümüş gibi değerli madenlerin nesne üzerine kaplanması işlemidir. Altın ve gümüş, civa atomları ile kendi atomları arasındaki bağı kopartarak sıvılaşabilmektedir. Altın ve gümüşün civa ile yaptığı bu karışıma amalgam denilmektedir ve bu yöntem ilk kez Romalılar tarafından uygulanmıştır³¹.

Fotoğraf 18. Gümüş Takı Genel Görünüm

Fotoğraf 19. Gümüş Muskalık

El İşlemleri Odası Vitrin 18’de yer alan E 818 envanter nolu eser, muskalıktır ve düşük ayar gümüşten üretilmiştir. Muskalıklar, bazı bölgelerde nazarlık veya cevşen olarak da adlandırılır³². Başlangıçta sadece tılsım amacı ile yazılmış olan yazıların korunması için yapılan muska ve hamaylı mahfazaları, zaman içerisinde kadınların güzel görünmek için

31 Altan Türe, M.Yılmaz Savaşçin, *Kuyumculuğun Doğuşu*, Goldaş Kültür Yayınları-1, İstanbul, 2000, s.51.

32 Tülin Çoruhlu, *Kayıp Mirasın İzinde: Gora Halk Sanatları*, Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği (UKİD), İstanbul, 2008, s.122.

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri

kullandıkları takılar halini almıştır³³. E 818 envanter nolu gümüş muskalık, 09.12.1987 tarihinde satın alma yolu ile müze koleksiyonuna dahil edilmiştir. Kare formudur. Ön yüzü iki sıra halinde birbirini kesen noktacık dizisi ile bezenmiş, köşelerine ve kenar ortalarına birer yarım topçuk yerleştirilmiştir. Ortasında kırmızı bir cam boncuk bulunmaktadır. Alt kenarlarında ve uçlarına el motifli pullar bulunan, yedi adet sallantı zinciri bulunmaktadır. Üst bölümünde sürgülü kapağı vardır (Bkz. Fotoğraf 19).

Bilezik, eski çağlardan günümüze kol bileklerini süslemek amacı ile kullanılan bir süslemedir. Tellerin bükülmesi ile yapılan bilezikler burma, akıtmalı olanlar akarsu veya akıtma, dilimli bilezikler dilmiş, savatlılar kabara, bir tel durumunda olanlar şeve, boncuk dizileri ise tor ya da yandım olarak adlandırılmaktadır³⁴. El İşlemeleri Odası Vitrin 18'de bulunan E 517 envanter nolu bilezik, gümüştür ve 24.12.1982 tarihinde satın alma yolu ile müze koleksiyonuna dahil edilmiştir. Çapı 6.4 cm olan gümüş eserin genişliği 2.6 cm'dir. Bilezik, iki parçanın birleştirilmesi ile yapılmıştır. Enine üç kabartma yiv bulunmaktadır. Kabartma yivler üzerinde dört dairecikten oluşan rozet motifleri, derin yivler boyunca nokta desenler bulunmaktadır. Bileziğin iç kısmı düz ayrı bir astar levha ile tamamlanmıştır (Bkz. Fotoğraf 20-21).

Fotoğraf 20-21. Gümüş Bilezik

Gümüş Takılar Odası Vitrin 8'de bulunan E 246 envanter nolu eser, süs eşyasıdır ve bafondur. 08.02.1973 tarihinde müze koleksiyonuna dâhil edilen eserin kenarları tırtıklı ve yuvarlak formdadır. Bu yuvarlağın çapı 6 cm olmakla birlikte üzerinde çeşitli geometrik desenler bulunmaktadır. Bu bölümün ortasında yer alan daire üzerine kumaşa geçmesi için bir iğne yapılmıştır. Alt kısmında yedi tane uzun zincir takılmıştır ve bu zincirlerin başında ve uçlarında birer adet sallanan pul bulunmaktadır (Bkz. Fotoğraf 22-23). Kuyumculukta kullanılan zincir tekniğinde tel süsleme ögesi ve imalatına ek olarak zincir yapımında sıklıkla kullanılmaktadır. Basit zincir, çift Arnavut zincirinden elde edilen tilikuyruğu zincir gibi çeşitli türleri ve yapım teknikleri bulunmaktadır³⁵.

33 Mehmet Zeki Kuşoğlu, *Tılsımdan Takıya*, Pimapen Kültürevi, İstanbul, 1998, s.59.

34 Mehmet Zeki Kuşoğlu, 1994, a.g.e. s.34.

35 Yıldız Akyay Meriçboyu, "Anadolu Eski Çağında Takıların Dili, Çağlar Boyunca Takı ve Mücevher", *Portakal Sanat ve Kültür Evi Yayınları*, Sayı:17, İstanbul, 2000, s.34.

Fotoğraf 22-23. Gümüş Süs Eşyası ve Detayı

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'nde bulunan gümüş takı grubunda, dış etkenler ve müze sergileme koşulları sebebi ile eser yüzeylerinde bazı bozulma türleri gözlemlenmiştir. Konservasyon terminolojisinde bozulma, üç farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bunlar; fiziksel bozulma, kimyasal bozulma ve biyolojik bozulmadır. Fiziksel bozulma, eserin fiziksel görünümünde meydana gelen değişimlerdir. Eserin kimyasal özelliklerinin eserin bulunduğu mevcut ortamda bulunan çeşitli unsurların etki etmesi ile değişmesi, kimyasal ve/veya elektrokimyasal bozulma olarak tanımlanmaktadır. Eserin bulunduğu ortamda yaşayan canlı türlerinin etkisine bağlı olarak ortaya çıkan bozulma ise biyolojik bozulmadır.

Metaller, genellikle doğada oksidasyona uğramış cevher halde bulunan maden minerallerinden arıtılarak elde edilmektedir. Metaller, obje haline getirilmesi amacı ile işlendiklerinde kimyasal açıdan daha az duruşan olan metalik hale indirgenmektedir. Bu sebeple metaller, doğada bulunduğu kararlı mineral formuna geri dönme çabasıdır³⁶.

Gümüş eserlerin mineral formuna dönme isteği yapısına, yapım tekniğine ve bulunduğu ortam koşullarına bağlı olarak bazı farklılıklar göstermektedir. Saf gümüş oldukça yumuşak bir metal olması sebebi ile istenilen sertliğin elde edilebilmesi için genellikle gümüş-bakır alaşımlarından üretilmektedir³⁷. Gümüş eserlerin kaplama yöntemi ile üretilmiş olması bozulma sürecini etkileyen bir diğer faktördür³⁸. Bakır üzeri gümüş kaplama, gümüş üzeri altın kaplama gibi gümüşün kaplama olarak kullanıldığı uygulamalar buna örnek olarak gösterilebilir. Bu durum gümüş eserler için farklı bozulma süreçlerini beraberinde getirmektedir.

Gümüş Takılar Odası Vitrin 9'da sergilenen ve düşük ayar gümüşten imal edilen kemer tokası yüzeyinde aktif korozyonlar gözlemlenmiştir (Bkz. Fotoğraf 24). Mevcut korozyon ürünlerinin sebebini, gümüş eserin mineralojik yapısı itibari ile düşük ayar gümüşten imal

36 Glenn Wharton, Hande Kökten Ersoy, "Arkeolojik Kazılarda Metal Buluntuların Konservasyonu", Kazı Notları-Arkeolojik Konservasyon ve Antik Yerleşimlerin Korunması İçin Pratik Rehber, Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü, Sayı:11, Ankara, 2002, s.2.

37 Virginia Costa, "The Deterioration of Silver Alloys and Some Aspects of Their Conservation", *Studies in Conservation*, Volume: 46, Issue: 2, 2001, s.20.

38 Erdal Behçet, "Müzelerimizde Sergilenen Taşınır Arkeolojik ve Etnografik Kültür Varlıklarımızın Bozulma Sebepleri ve Koruma (Konservasyon) Metotları", 28. *Türk Arkeoloji Başkanlık Basımevi Dergisi*, Sayı:28, Ankara, 1989, s.327.

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri

edilmiş olması ve buna bağlı olarak istenilen sertliğin elde edilebilmesi için alaşımının kullanılmış olması olarak değerlendirmek mümkündür. Önemli miktarda bakır içeren gümüş alaşımları söz konusu olduğunda bakır tercihen okside olur ve bakır oksit, bakır karbonat, bakır klorür gibi bozulmaları oluşturmaktadır.

Fotoğraf 24. Gümüş Kemer Tokasında Gözlemlenen Aktif Korozyon

Gümüş Takılar Odası Vitrin 10'da bulunan kemer, bronz ve gümüşten üretilmiştir. Kompozit malzeme içeren kemerin toka bölümünde bazik bakır karbonat gözlemlenmiştir (Bkz. Fotoğraf 25). Bu reaksiyon farklı iki metalin elektrokimyasal reaksiyonu sonucu birbirinden etkilenecek şekilde zayıf olan metalin korozyona uğraması şeklinde sonuçlanmıştır. Mevcut ortam içerisinde karbondioksit (CO_2) ve su, nem gibi kaynakların yoğun olması halinde bakır oksit ile reaksiyona girerek bazik bakır karbonatları oluşturmaktadır³⁹ ve eser yüzeyinde kemer tokasında olduğu gibi yeşil bir renk olarak gözlemlenmektedir. Gümüş eserler grubundan yer alan ve düşük ayarlı gümüşten üretilen bir diğer eser, El İşlemeleri Odası Vitrin 17'de bulunan fes süsüdür. Eser yüzeyinde aktif korozyonun yanında; yer yer gümüş sülfat (Ag_2SO_4) gözlemlenmektedir ve bu bozulma gümüş takı yüzeyinde siyah kararma olarak öne çıkarmaktadır (Bkz. Fotoğraf 26).

³⁹ Erdal Behçet, a.g.m. s.325.

Fotoğraf 25: Kemer Tokasında Gözlemlenen

Aktif Korozyon

Fotoğraf 26: Fes Süsünde Gözlemlenen

Aktif Korozyon

Müze ortamında, koleksiyonlarda ve atmosferik koşullarda gümüş eserlerin bozulmasındaki ana etkenlerden biri sülfürdür⁴⁰. Hidrojen sülfid gibi gaz halinde bulunan sülfür bileşikler, karbonil sülfid (COS) ve diğer organik bileşikler, sergi ve depolama alanlarında yaygın olarak bulunan doğal veya sentetik malzemeler (eldiven, O-ringler, tıplar, kauçuk tıplar), bazı boyalar, yün/keçe gibi tekstil ürünleri yolu ile müze ortamına ulaşmaktadır. Bu etkenler gümüş ile reaksiyona girerek gümüş sülfidi oluşturmakta ve gümüş objeleri büyük oranda etkilemektedir.

Gümüş, sülfür etkilerine karşı hassas bir metaldir ve buna karşılık gümüş sülfid oldukça kararlı bir bileşiktir. Bu bileşiğin başlangıçta gümüş eseri fiziksel anlamda etkilemediği düşünülse de sülfürik aside dönüşen, özellikle hidrojen sülfür ve sülfür dioksit gibi herhangi bir biçimde sülfüre maruz kalan gümüş eserler üzerinde kararmalar gözlemlenmektedir. Eserin bozulma durumu, uzman bir konservatör tarafından periyodik olarak gözlemlenmeli ve bakımı yapılmalıdır⁴¹.

Gümüş eser yüzeyinde sülfürden sonra bozulmaya sebep olan bir diğer etken klorürlerdir. Gümüş, oksitleyici veya kompleksleştirici maddeler bulunmadığı takdirde, herhangi bir pH'nin sulu çözeltilerinde tamamen kararlıdır⁴². Ancak gümüş eser, asidik ve alkali ortamlarda sodyum klorür gibi tuzların bulunduğu koşullarda yer alıyorsa korozyon sürecinin hızlanması sebebi ile hızla okside olmaktadır. Gümüş Takılar Odası Vitrin 8'de bulunan süs eşyası ve El İşlemeleri Odası Vitrin 18'de bulunan gümüş bilezik bu bozulmaya örnek olarak gösterilebilir (Bkz. Fotoğraf 27-28).

40 Virginia Costa, a.g.m. s.21.

41 Isabel Tissot, Olinda Monteiro, M. Alexandra Barreiros, Victoria Corregidor, Jorge Palm Correia, Maria Filomena Guerra, "Corrosion of Silver Alloys in Sulphide Environments: A Multianalytical Approach for Surface Characterisation", *RSC Advances-The Royal Society of Chemistry*, Volume:6, 2016, s.51858.

42 Marcel Pourbaix, *Atlas of Electrochemical Equilibria in Aqueous Solutions*, Pergamon Press, New York, 1966, s.393; Harold James Plenderleith - Werner Alfred Emil Anthony, *The Conservation of Antiquities and Works of Art: Treatment, Repair and Restoration*, Oxford University Press, London, 1971, s.239.

Fotoğraf 27. Süs Eşyası

Fotoğraf 28.Gümüş Bilezik

Karbonat ve sülfat gibi tuzlar da metaller ile reaksiyona girerek geniş yayılım gösteren ve korozyon tabakalarının oluşturmasına sebep olan etkenlerdir. Korozyon tabakaları, bazı özel durumlarda koruyucu görevi görerek metalin korunmasına olanak tanırken; genel itibari ile metal için tahrip edici bir unsur olarak kabul edilmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi sosyal, kültürel ve toplumsal değeri yansıtan eser grubunu bünyesinde barındırmaktadır. Bu çeşitlilik aynı zamanda iyi bir sergileme ve koruma planlamasını gerekli kılmaktadır. Bu durum hem müzenin amaçladığı aktarımı ziyaretçiye iletebilmesi, hem eserlerin sağlıklı koşullarda depolanabilmesi, hem de müze bünyesinde bulunan eserlerin korunup gelecek kuşaklara aktarımının sağlanabilmesi için önem teşkil etmektedir.

Çalışma, Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'nde sergilenen gümüş takılar grubunu kapsamaktadır. Denizli Müze Müdürlüğü'nden alınan izin neticesinde envanter kayıtları incelenmiş ve müzede bulunan eserlerin sergileme koşulları gözlemlenerek mevcut durumları fotoğraflanmıştır. Form, süsleme ve yapımında kullanılan hammaddeler göz önünde bulundurularak, müzede sergilenen etnografik madeni eserlerden on tanesi çalışmaya dâhil edilmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda eserlerin büyük bir kısmını 19. Yüzyılın sonuna tarihlendirmek mümkündür. Kullanım alanlarına göre baş, boyun, bilek ve kol takıları olmak üzere farklılık gösteren eserler, kullanılan hammadde açısından değerlendirildiğinde gümüş, bakır, bronz ve prinç alaşımlarının ağırlıklı olduğu gözlemlenmiştir. Yapım tekniğinde döküm ve dövme teknikleri öne çıkarken; süslemelerde telkâri ve mıhlama başta olmak üzere güverse, kakma ve kabartma gibi bezeme tekniklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmaya dâhil edilen eserler kemer, kemer tokası, fes süsü, muskalık ve bilezik örnekleridir. Envanter kayıtlarından edinilen bilgiye göre; çalışmaya dâhil edilen eserlerin büyük bir kısmının satın alma yolu ile müze koleksiyonuna dâhil edildiği tespit edilmiştir. Envanter kayıtlarında eserlerin ait olduğu dönem ve yöre hakkında bilgi yer almamasına karşın; yapılan literatür taraması sonucunda tipolojileri belirlenmiştir.

Seçilen gümüş takılar, müzenin giriş katında bulunan Gümüş Takılar Odası ve El İşlemeleri Odası'nda bulunan kapalı vitrinlerde sergilenmektedir. Vitrin içi sergileme, eserlerin cam veya pleksiglass kullanılarak tasarlanmış özel alanlarda sergilenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tip sergileme, müzelerde kullanılan en yaygın sergileme yöntemlerinden biridir⁴³. Eserlerin teşhir düzeni, vitrin içinde düz bir yüzey üzerine yerleştirme, asma ya da bir model üzerine giydirme şeklinde tasarlanmıştır. Vitrin içerisinde sergilenen gümüş eserlerin bazı vitrinlerde boyalı tekstil eserler ile birlikte sergilendiği gözlemlenmiştir. Ancak bu durum gümüş eserler için sülfür kaynağı oluşturmasından ve bozulma sürecine bir etken olarak görülmesinden dolayı uygun olmayan bir sergileme yöntemi olarak kabul edilmektedir.

Müzedeki eserlerin üretildikleri hammadde, eser sayısı ve sergileme koşulları, eserin korunma durumunu ve bozulma sürecini etki eden faktörlerdendir. Bu sebeple organik ve inorganik eserler için birbirinde farklı sergileme ve depolama koşulları planlanmalıdır. Müzeler, koleksiyonlarını sistemli ve disiplinli olarak geliştirmeli, ihtiyaç dâhilinde sergileme ve depolama koşulları yenilenmeli, bilimsel çalışmalara her zaman açık olmalıdır. Modern müzecilikte koleksiyonların en iyi şekilde sergilenmesi ve korunabilmesi için geleneksel yöntemlerin yanında teknolojik gereçlerden de faydalanılmalıdır⁴⁴.

Taşınabilir kültür varlıklarının korunduğu ve sergilendiği müzelerde önleyici koruma büyük önem taşımaktadır. Önleyici koruma çalışmalarının amacı, müzede koleksiyona zarar veren etkenlerin engellenmesi, sınırlandırılması veya minimuma indirgenmesidir. Önleyici koruma, objelerin bozulma hızının yavaşlatılarak, malzemelerin mevcut durumunun stabil hale getirilmesi ve bozulmaya neden olabilecek etkenlerin azaltılarak; gerekli önlemlerin alınması olarak tanımlanmaktadır⁴⁵. Bu çerçevede müzelerde sergilenen gümüş eserler için ideal ışık şiddeti değerleri, 300-500 lüks arası olmalıdır⁴⁶. Güneş ışığının sergi mekânını etkilememesi için müzenin pencereleri panjur, gölgelik perde ve dış tenteler kullanılarak ile kapatılmalı ve güneş ışığının eserlere olan etkisi kontrol altına alınmalıdır.

Nem ve sıcaklık, birbirleri arasındaki ilişki nedeni ile birlikte değerlendirilmelidir. Bağıl nem, belli bir sıcaklıkta havada bulunan su miktarının havanın tutabildiği maksimum su miktarının oranının yüzdesi olarak tanımlanmaktadır. Müze mekânlarında sergilenen metal eserler için önerilen sıcaklık değerleri 18-22 °C olup, önerilen bağıl nem oranı % 45-55 arasındadır⁴⁷. Metal, cam, seramik gibi inorganik eserler, hem yüksek hem de düşük bağıl nem değerlerinden büyük oranda etkilenmektedir. Düşük nemli ortamlar, eser bünyesinde bulunan tuzların neden olduğu çiçeklenme ile bozulmaya uğrarken; yüksek

43 Mutlu Erbay, *Müzelerde Sergileme ve Sunum Tekniklerinin Planlanması*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.185.

44 Mutlu Erbay, a.g.e. s.18.

45 Bernard Melchior Feilden, *Conservation of Historic Buildings*, Architectural Press, Oxford, Burlington, 2003, s.25.

46 MEGEP, "Sanat ve Tasarım-Aydınlatma Aksesuarlarının seçimi", http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ayd%C4%B1nlatma%20Aksesuarlar%C4%B1n%C4%B1n%20Se%C3%A7imi.pdf (Erişim Tarihi: 12.12.2019), 2008, s.48.

47 Scottish Museums Council; "Temperature and Humidity", https://amagavic.org.au/assets/Info_Sheet_4_Temperature_and_Humidity.pdf, (Erişim tarihi: 17.12.2019), 2003, s.2-3.

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri

nemli ortamlar metal eserlerin bozulma sürecini hızlandırmaktadır⁴⁸. Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'nde bulunan vitrin içi sergileme alanlarında organik ve inorganik eserlerin bir arada olduğu bir teşhir düzeni bulunmaktadır. Bu durum bazı gümüş eserlerde bozulmaların gözlemlenmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda eserlerin korunması için gerekli olan ideal sıcaklık ve nem değerlerini ölçen termohidrograflar ve veri kaydediciler (*data logger*) müze ortamına, vitrin içlerine ve depolama alanlarına yerleştirilerek elde edilen veriler periyodik aralıklarda uzman bir konservatör tarafından takip edilmelidir⁴⁹.

İnsanların bilgiye ulaşma ve kültürlerini tanıma isteklerinde müzelere büyük görevler düşmektedir. Müzeler bu süreçte sadece eser depolayan, toplayan, muhafaza eden mekânlar değil; çeşitli müze tasarımları ile eserleri ziyaretçi ile buluşturan, eğitim programları düzenleyen, araştıran ve araştırmayı teşvik eden, koleksiyon yönetimi yapan, önleyici koruma çalışmalarını önemseyen, teknolojik gelişmeleri müze mekânına yansıtan özel alanlara dönüşmüştür. Bu durum daha yenilikçi müzecilik planlamalarını gerekli kılmaktadır.

Toplumsal ve sosyal kültürün en özgün yansımalarını bünyesinde barındıran etnografya müzeleri, bir zaman kapsülü gibi günlük yaşamdan kesitler sunarak, ziyaretçiyi dönemselsel bir yolculuğa çıkararak ve o anı gözlemlenme fırsatı sunan mekânlardır. Geçmişini merak eden ve hatırlama dürtüsü ile kültürel, toplumsal ve sosyal değerleri ile çeşitli bağlantılar kurmaya çalışan insan, etnografya müzelerinde yaratılan atmosfer ile geçmişini anlamlandırır. Bu sebeple etnografya müzelerinin yaşatılması ve müze bünyesinde bulunan eserlerin korunarak gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması önem teşkil etmektedir.

Anadolu gibi pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış bir coğrafyanın zamansız olduğu ve pek çok değeri hafızasında barındırdığı unutulmamalıdır. Etnografik değerlerin ve bu değerlerin yansımalarını barındıran etnografya müzelerinin Anadolu kültürünün bel kemiği olduğu göz önünde bulundurulmalı, benimsenmeli, gelecek kuşaklara aktarımı sağlanmalı ve 'modern' hayata entegre edilmesi en önemli amaçlardan biri olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, Şinasi (2005), "Eski Kemer Tokaları", *Antik Dekor Dergisi*, S. 86, s. 108-114.
- Akyay Meriçboyyu, Yıldız (2000), "Anadolu Eski Çağında Takıların Dili", Çağlar Boyunca Taki ve Mücevher, İstanbul: Portakal Sanat ve Kültür Evi Yayınları, S. 17, s. 16-25.
- Arılı, Mehmet (1990), *Köy El Sanatları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Bingöl, Işık F.R. (1999), *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Antik Takılar*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara: Dönmez Ofset Basımevi.
- Bülbül, Handan (2016), "Yozgat Etnografya Müzesi Örneği İle Yaşayan Kültürün Aktarımı", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.3, s. 216-228.
- Costa, Virginia (2001), "The Deterioration of Silver Alloys and Some Aspects of Their Conservation", *Studies in Conservation*, Vol. 46, Issue: 2, s. 19-35.
- Çalış, Ercan (2017), "Alanya Atatürk Evi ve Müzesi'nde Sergilenen Bir Grup Madeni Taki", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 36, s. 177-193.
- Çoruhlu, Tülin (2008), *Kayıp Mirasın İzinde: Gora Halk Sanatları*, İstanbul: Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği (UKİD).
- Erbay, Mutlu (2011), *Müzelerde Sergileme ve Sunum Tekniklerinin Planlanması*, İstanbul: Beta Yayıncılık.

48 Scottish Museums Council, a.g.m. s.1.

49 Scottish Museums Council, a.g.m. s.6.

- Erdal, Behçet (1989), "Müzelerimizde Sergilenen Taşınır Arkeolojik ve Etnografik Kültür Varlıklarımızın Bozulma Sebepleri ve Koruma (Konservasyon) Metotları", *28. Türk Arkeoloji Başbakanlık Basımevi Dergisi*, S. 28, s. 308-323.
- Erginsoy, Ülker (1978), *İslam Modern Sanatının Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul: Eğitim Basımevi.
- Eruz, Fulya (1993), *Konuşan Maden- Tombak ve Gümüş Madeni Eserler Koleksiyonu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Feilden, Bernard Melchior (2003), *Conservation of Historic Buildings*, Oxford: Architectural Press.
- Gürsoy, Başak (2014), *Kuyumculuk Atölye Eğitim El Kitabı*, Manisa: Manisa İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü.
- Hasol, Doğan (2016), *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: Yem Yayınları.
- ICOM (2006), "Müzecilik Etik Yasası", <http://icomturkey.org/tr/icom-m%C3%BCzecilik-etik-yasas%C4%B1> (Erişim Tarihi:20.10.2019).
- İstanbuluoğlu, Ari (1990), "Gümüş Sanatı", *Antik Dekorlar Dergisi*, S. 33, s. 68-74.
- Karabay, Nesrin (2007), "Atatürk ve Etnografya Müzesi", *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, S. 15, s. 2-7.
- Kodal, Tahir (2007), *Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938)*, Ankara: Matsa Basımevi.
- Koşan, Sema (1981), "Atatürk Evleri", *Türkiyemiz*, Yıl:12, S. 33, s. 1-10.
- Koyuncu Okca, Ayşegül - Özar, Hülya (2015), "Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:3, S. 14, s. 194-206.
- Köroğlu, Gülgün (2004), *Anadolu Uygarlıklarında Takı*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
- Kuşoğlu, Mehmet Zeki (1994), *Dünkü sanatımız- Kültürümüz*, Yayın No:279, Kültür Serisi:84, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- KUŞOĞLU, Mehmet Zeki (1998), *Tılsımdan Takıya*, İstanbul: Pimapan Kültürevi.
- MEGEP (2008), "Sanat ve Tasarım-Aydınlatma Aksesuarlarının Seçimi", http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ayd%C4%B1nlatma%20Aksesuarlar%C4%B1n%C4%B1n%20Se%C3%A7imi.pdf (Erişim Tarihi: 12.12.2019).
- Oran, Halil (1974), *Atatürk Denizli'de*, Denizli: Cumhuriyetin 50. Yılı İl kutlama Kurulu Yayınları.
- Önder, Mehmet (1998), *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ötgün, Ömer (2007), *Atatürk Evleri*, Ankara: Dösım Basımevi.
- Özbağı, Tevhide (1995), "Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Kadın Takıları", *Türkiye İş Bankası Kültür Sanat Dergisi*, S. 2, s. 50-62.
- Öztürk, İsmail (2003), *Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Pavoni, Rosanna (2001), "Towards a Definition and Typology of Historic House Museums", *Museum International, Blackwell Publisher*, No: 210, Vol. 53, Issue:2, s. 16-21.
- Plenderleith, Harold James – Werner, Alfred Emil Anthony (1971), *The Conservation of Antiquities and Works of Art: Treatment, Repair and Restoration*, London: Oxford University Press.
- Pourbaix, Marcel (1966), *Atlas of Electrochemical Equilibria in Aqueous Solutions*, New

Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesi'ndeki Gümüş Takıların Sergileme Koşulları ve Koruma Önerileri

York: Pergamon Press.

- Scottish Museums Council; "Temperature and Humidity", https://amagavic.org.au/assets/Info_Sheet_4_Temperature_and_Humidity.pdf, (Erişim tarihi: 17.12.2019).
- Şahin, M. Bahadır - Ağrılı, Haşim – Koşun, Erdal – Mengi, Hamdi (1994), *Mineraller*, Ankara: Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü.
- Tissot, Isabel - Monteiro, Olinda - Barreiros, M. Alexandra – Corregidor, Victoria – Correia, Jorge Palm – Guerra, Maria Filomena (2016), "Corrosion of Silver Alloys in Sulphide Environments: A Multianalytical Approach for Surface Characterisation", *RSC Advances-The Royal Society of Chemistry*, Vol. 6, s. 51856-51863.
- Türe, Altan – Savaşçın, M. Yılmaz (2000), *Kuyumculuğun Doğuşu*, İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Türe, Altan (2005), *Dünya Kuyumculuk Tarihi I, Takının Öyküsü*, İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Uz, Seden (2015), "Müze Evler", <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/UZ-Seden-M%C3%9CZE-EVLER.pdf> (Erişim Tarihi 09.11.2019).
- Vitiello, Luigi (1995), *Modern Teknik ve Pratik Kuyumculuk*, Yardımcı ve Kaynak Kitaplar Dizisi:113, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Wharton, Glenn - Kökten Ersoy, Hande (2002), "Arkeolojik Kazılarda Metal Buluntuların Konservasyonu", *Kazı Notları- Arkeolojik Konservasyon ve Antik Yerleşimlerin Korunması İçin Pratik Rehber*, Ankara: Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü, S. 11.